

Avtor: Zoran Milić

Uvod

Konservacija je dejavnost ohranjanja predmetov in nepremičnin, ki predstavljajo ostanke preteklosti, ter zagotavlja njihovo izrabo in uživanje v njih tako danes kot v prihodnje. V svojem najširšem pomenu vključuje tudi delo vladnih ustanov, kot je to pri nas Uprava RS za kulturno dediščino. V ožjem smislu zajema strukturne in druge posege v predmete ali zgradbe z namenom popraviljanja poškodb na njih ali preprečevanja nadaljnega propadanja. Zajema torej široko področje aktivnosti, od zaščitne zakonodaje do laboratorijske obdelave. Ta priročnik se osredotoča na ožji smisel konservacije, tj. tehnike čiščenja in popravila predmetov, njihovega ohranjanja in vzdrževanja. V njem obravnavamo sodoben način konserviranja, ki pa izhaja iz pretekle obrtniške tradicije restavriranja. Konserviranje, ki ga predstavljamo, vključuje teoretične in praktične vidike tehnologij, obravnava propadanje snovi in razloge zanje ter konservatorske postopke. Takšna konservacija resnično ščiti in bogati dediščino prek razumevanja predmetov in s pomočjo njihove zaščite. Sodobna konservacija je v tesni povezavi z drugimi strokami (arheološko, umetnoobratno, etnološko ...), s svojimi etičnimi načeli ter s svojimi strokovnimi ustanovami in združenji. Konservacija je v svojem

kratkem razvoju, tako kot druge v muzejih zastopane stroke (arheologija, etnologija ...), doživela velike spremembe, ki smo jim priče v zadnjih tridesetih letih.

Materialna dediščina ima za različne skupine ljudi različne pomene. Konserviranje je dejavnost, ki izhaja iz želje po ohranjanju kulturne dediščine. Vsi predmeti in nepremičnine kulturne dediščine so ogroženi, ne samo zaradi naravne obrabe in sprememb, povzročenih z naravnim propadanjem, temveč tudi zaradi roparskih uničevanj in vandalizmov vseh vrst.

Razlogi za konserviranje

Konserviranje je dejavnost, ki zmanjšuje učinke propadanja. Mnoge snovi se spreminjajo, če nanje vplivajo dejavniki, kot so voda, svetloba, mikroorganizmi in drugi. Ti povzročajo naravne procese prepeprevanja, ki drobijo kamen v prah in razkrajajo ter reciklirajo živalske in rastlinske ostanke. Takšni procesi niso diskriminatorni (pristranski), kar pomeni, da so materiali podvrženi propadu ne glede na to, ali gre na primer za neobdelan kamen ali za lepo oblikovan, izklesan kamniti objekt. Nekateri proizvodni postopki spreminjajo surovino v energetske manj stabilen proizvod, na primer spreminjanje rude v kovino ali rastlinskih vlaken

v papir. Pri nekaterih procesih propadanja je ta pot obrnjena, pri čemer se proizvod spreminja v surovino (korozija). Nekateri razlogi in učinki propadanja snovi so že dolgo znani in proti njim ukrepamo že pri proizvodnji predmetov. Tako predmete premazujemo z zaščitnimi premazi, da ne korodirajo ali da učinkovito odbijajo vodo. Ne glede na to so postopne spremembe neizogibne. Res, nekatere spremembe veljajo za zaželene, ker povečujejo lepoto predmeta (žlahtna patina na kovini), druge pa za nezaželene, ker fizično uničujejo predmet, njegovo lepoto in pomen (propadanje in luskanje stekla ali pokanje poslikanih plasti). Predmeti in nepremičninski objekti kulturne dediščine so še posebno podvrženi propadanju, ne samo zato, ker so stari in so bili dolgo izpostavljeni dejavnikom razkroja, temveč tudi zato, ker so bili v svojem »življenjskem« obdobju veliko uporabljani, čiščeni in popravljeni.

Ironija je, da je izkopavanje eden od drastičnih dejavnikov propada arheoloških predmetov. Prav zakopani predmeti so dobro zaščiteni pred propadanjem, ker so v ravnovesju z okoljem, v katerem se nahajajo. Izkop pa pomeni drastično spremembo okolja, porušitev ravnovesja med predmetom in njegovim okoljem ter povzroči nenadne in pospešene procese propadanja. Dejanje odkrivanja predmeta je torej istočasno potencialno dejanje njegovega uničenja. Konservacija poskuša dejavnike propadanja odpraviti ali ublažiti s skrbjo za zaščito predmeta.

Konservatorski prispevek k preučevanju in vrednotenju dediščine

Konservacija ima bistveno vlogo v razumevanju preteklosti in pri njeni današnji interpretaciji. S tem, da razkriva materialne dokaze na predmetih in da jih ohranja v

dobrem stanju, omogoča njihovo raziskovanje in razstavljanje.

Skrbno preučevanje in tolmačenje rezultatov raziskav nam daje podatke o predindustrijskih tehnologijah in pomaga razumeti predmete vseh vrst ter njihovo vlogo v preteklih družbah. Ustrezni konservatorski in restavratorski postopki omogočajo obiskovalcem, da pravilno razumejo in doživljajo razstavljene predmete in spomenike ter s tem obogatijo in omogočijo obiskovalčevo lastno doživetje preteklosti. Poleg tega je konservacija odgovorna za ravnovesje med potrebo po dostopu do predmetov in po njihovi izrabi na eni strani ter zahtevami po dolgoročni zaščiti. Konservatorska stroka se povezuje z vrsto drugih strok in konservatorji pogosto delajo z drugimi skupinami, kot so umetniki, znanstveniki, umetnostni zgodovinarji, arheologi, etnologi, in javnostjo pri razumevanju pomena posameznih predmetov. V konservaciji se vedno bolj poudarja ugotavljanje vidnih in nevidnih značilnosti predmeta in zbirke v celoti, prav tako se vedno pogosteje postavljajo vprašanja, kako in čemu je predmet izdelan ter kakšen je njegov pomen. Pri tem se konservatorji posvetujejo z vsemi zgoraj omenjenimi skupinami. Tako oblikovana skupna stališča omogočajo konservatorjem natančen in izčrpen vpogled v različne interpretacije predmeta, od pojmovnih do materialnih, od estetskih do zgodovinskih ali znanstvenih.

Konservatorji-restavratorji imajo pomembno vlogo oživljanja preteklosti. Sposobni so dvigniti celotno ladjo z morskega dna ter ohraniti in preučiti tako ladjo kot njeno vsebino. Omogočajo razumeti in predstaviti način oblačenja starih Egipčanov. Znajo oblikovati in konstruirati razstavne vitrine s posebej nadzorovano klimo za zaščito občutljivih egipčanskih mumij.

Postopki konserviranja

Postopki konserviranja obsegajo, v splošnem, dve glavni dejavnosti: odpravljanje posledic nastalih poškodb in preprečevanje nastajanja novih. Obe dejavnosti sta odvisni od ugotovitev in razumevanja tako vidnih kot nevidnih značilnosti predmetov. Moderno konservatorstvo razlikujemo od obrtniškega restavriranja, ki je usmerjeno skoraj izključno v odpravljanje vidnih poškodb, po razumevanju predmetov in po njihovi obravnavi v smislu preventivne konservacije. Pogosta primerjava konservacije z zdravniško prakso je postala že oguljena fraza, vendar nazorno prikazuje, kaj je konservacija in kako deluje. Po začetnih raziskavah se lotimo preventivnih in aktivnih »zdravilnih« ukrepov.

Konservatorski ukrepi se lahko spreminjajo, nasveti zanje so lahko različni, a postopek vedno vsebuje ocenjevanje stanja – diagnozo, ukrepanje – »zdravljenje« in dokumentacijo. Konservator se odloči za takšne ukrepe, ki omogočajo uporabo predmeta na različne načine tako v muzejih in drugih ustanovah za ohranjanje kulturne dediščine kakor tudi pri zasebnih lastnikih. Omogočanje uporabe predmeta za različne namene vključuje tudi nekatere restavratorske posege, na primer zamenjavo poškodovanih ali dodajanje manjkajočih delov. Zamenjava poškodovanih delov je neetično dejanje, izhaja iz prakse starega obrtniškega restavriranja, vendar se včasih še vedno izvaja, ko gre za restavriranje predmetov, ki bodo služili demonstracijskim prikazom, ali ko gre za restavriranje predmetov za trg.

Tako kot imamo pred sabo celotno populacijo, kadar govorimo o preventivni medicini, tudi v konservatorstvu obravnavamo celotno zbirko, kadar govorimo o

preventivni konservaciji. Velik del konservatorskega dela obsega uporabo preventivnih ukrepov z namenom, da upočasnimo procese propadanja in ohranimo zbirko v celoti. V tem smislu narašča poudarek na celoviti skrbi za celotno zbirko.

Konservatorji se ukvarjajo z zaščito predmetov in zbirk tako za današnje kot za prihodnje potrebe. Ocenjujejo stanje predmetov in njihov pomen ter uporabljajo postopke za odpravljanje posledic propadanja in za preprečevanje sprememb. Danes se konservatorji pravzaprav ukvarjajo z odpravljanjem najtežjih poškodb in ohranitvijo tistega, kar je od predmeta še ostalo. To pa pomeni zaščito njegovih značilnosti, torej ohranitev informacij, ki jih nosi, in njihovega pomena. V primeru zelo propadlih predmetov postane njihov pomen jasen šele z raziskavami in v postopku konserviranja. Znano pa je dejstvo, da ostanejo nekateri vidiki določenih predmetov še vedno nerazjasnjeni. Tako oblika in funkcija nekaterih korodiranih kovinskih predmetov kakor tudi okrasni ali napisi na njihovi površini ostajajo zakriti in nejasni, dokler jih ne očistimo. Z novim pristopom in novimi postopki se povečujejo možnosti razkrivanja ostankov hrane na dnu keramičnih posod, čeprav je v tej smeri še veliko možnosti za raziskave in izboljšave.

Očitno je dejstvo, da se konservatorji ukvarjajo z ohranjanjem predmetov, vendar je prav tako jasno, da drugi sodelavci pomembno prispevajo ne samo k definiranju pomena predmetov, ampak tudi k njihovemu ohranjanju. V celostno obdelavo predmeta in celovito ohranjanje je torej vsekakor treba vložiti skupne napore. Zunanji dejavniki, s katerimi se konservator sooča, so vplivi okolja, ki jih z različnimi ukrepi lahko deloma obvladamo. V preventivni

konservaciji združuje konservator svoje delo in deli dolžnosti skupaj z drugimi sodelavci (kustosi, upravitelji, čuvaji, tehničnim osebjem in lastniki predmetov), ki so prav tako odgovorni za vzdrževanje ustreznega okolja za ohranitev predmetov.

Koristi od konservacije imajo vsi tisti, ki predmete »uporabljajo«, od akademske skupnosti do javnosti vseh vrst ter lastnikov, ki te predmete ali nepremičninske objekte posedujejo. Osebe, ki bistveno vplivajo na ohranjanje kulturne dediščine, so njeni lastniki ali njeni legalni skrbniki oziroma njeni živeči izdelovalci in živeči umetniki.

Terminologija

V slovenščini lahko uporabimo tako izraze konservacija, konservator, konservirati kot tudi konzervacija, konzervator, konzervirati. Večja je vsebinska razlika med konservatorji premične kulturne dediščine in konservatorji za nepremično kulturno dediščino. Konservatorji za premično kulturno dediščino danes večinoma delamo v muzejih, zato tudi pomožni izraz muzejski konservatorji, ki pa nima mednarodne primerjave in ni mednarodno uveljavljen. Mednarodno uveljavljen izraz je »object conservator«, ki ga pri nas ne poznamo. Pri svojem delu uporabljamo metode, postopke in tehnologije, s katerimi ščitimo predmete pred nadaljnjim propadanjem. Naši muzejski kolegi, s katerimi skupaj skrbimo za ohranjanje premične kulturne dediščine, so kustosi. Vzporednica kustosom v muzejih so konservatorji za ohranjanje nepremične kulturne dediščine, ki delajo na zavodih za varstvo kulturne dediščine. Ti skrbijo za varovanje in ohranjanje nepremične kulturne dediščine na način, ki se bistveno razlikuje od načina muzejskih konservatorjev. Da bi se izognili zamenjavam, se

konservatorje za premično kulturno dediščino ali muzejske konservatorje (»object conservator«) pogosto označuje kot restavratorje. Beseda restavrator pa ima povsem drugačen pomen, kot jo ima beseda konservator. Glede na bistvo dela in poslanstva muzejskih konservatorjev je bolj ustrezen izraz konservator kot restavrator. Poleg tega se obe besedi tradicionalno uporabljata tudi v drugih državah in označujeta različne pristope dela in različne cilje, ki jih s svojim delom dosegamo. Prav tako se beseda restavrator tradicionalno uporablja za konservatorje pohištva in konservatorje slik, medtem ko se za konservatorje arheološkega gradiva ali tehnične dediščine že kar enotno uporablja beseda konservator. Da bi odpravili te neusklajenosti, so v ICOM-CC leta 1984 uvedli izraz konservator-restavrator. Tako kodeks etike te organizacije definira pojem konservatorja-restavratorja. Pri nas smo imeli s poimenovanjem dosti težav in nam s tovrstno zmedo ni bilo prizaneseno. Zato smo v Društvu restavratorjev Slovenije (DRS) z objavo našega kodeksa etike tudi uvedli izraz konservator-restavrator. Beseda je res dolga in nerodna tako za izgovarjanje kot za pisanje, vendar najbolj odraža delovne pristope in cilje, ki jih opravljamo, ter obenem ugotovi vsem, ki se s to stroko srečujemo. Izraz konservator-restavrator je prevzela tudi naša zakonodaja z objavo Pravilnika o pripravnštvu, strokovnih izpitih in strokovnem napredovanju. Vendar s tem zmede v praksi še ni konec in bo minilo še mnogo časa, da se izraz tudi širše uveljavi. Na žalost so še nasprotovanja ne samo v širši javnosti, ki je natančen pomen izraza ne zanima, ampak tudi v strokovnih krogih, ki se zavoljo tradicije še vedno oklepajo starega izraza restavrator. O pomenu in razliki besed konservator,

restavrator, renovator pa več v poglavju o strokovni etiki.

Konservacija in varovanje

Besedo konservacija prav tako radi zamenjujemo z besedo varovanje, ki ima podoben, a vendar širši pomen. Razlika med konservacijo in varovanjem je v tem, da se konservacija ukvarja izključno z ozkimi vidiki preprečevanja propadanja predmetov in zaščito pred dejavniki, ki ogrožajo njihovo jedro ali materijo predmeta. Varovanje pa je širši pojem, ki poleg konservacije zajema tudi zaščito pred vsemi drugimi škodljivimi in nevarnimi dejavniki, kot so vandalizem, naravne katastrofe (požari, poplave, potresi), kraje, ponarejanja itd. Razlika med obema torej zadeva stopnjo zaščite in način izrabe predmeta. Konservacija pomeni odgovorno in previdno rabo predmeta, medtem ko varovanje pomeni celovito zaščito.

Varovanje muzejske zbirke lahko gledamo kot njeno izolacijo in zaščito pred zunanjim svetom. Spravljanje predmetov v muzeje je zavestna odločitev in dejanje, s katerim jih vzamemo iz obtoka in jim spremenimo status v muzejski predmet ali muzealijo. S tem jih obvarujemo pred čezmerno uporabo, prilagoditvami, naključnim razbitjem in odvrženjem zaradi izrabljenosti ali demodiranosti. Muzej je torej zaprto zaščiteno okolje, znotraj katerega se dogajajo določene, strogo nadzorovane dejavnosti, vključno s konserviranjem predmetov za namensko uporabo – tudi omejeno in nadzorovano demonstracijo delovanja, na primer, starih strojev. Uporaba tu ne pomeni prvotne predvidene uporabe predmeta, temveč muzejsko izrabo predmeta, tj. razstavljanje, študiranje in uživanje ob gledanju predmetov.

Zanimiv je odnos konservacije in

varovanja, ko gre za arheološke predmete v zemlji. Predmet je med stanjem v zemlji zaščiten pred normalno izrabo in vsakdanjim propadanjem. V zaprtem in bolj ali manj stabilnem okolju je izoliran vse do trenutka izkopa. Gre za celovito zaščito, katere učinki so lahko senzacionalni – spomnimo se le Tutankamonove zapuščine ali Ötzi. Ko pa predmet vzamemo iz takšnega stabilnega in varovalnega okolja, se pojavi potreba po konservatorski oskrbi z namenom, da obnovimo in trajno obnavljamo njegovo zaščito, bodisi z obnavljanjem in simuliranjem pogojev, iz katerih prihaja (Ötzi), bodisi s takšno obdelavo, da je sposoben prenesti normalno muzejsko okolje (Tutankamonova zapuščina).

Konservacija in predmet

Predmet ima za različne ljudi različen pomen. Nekateri cenijo predmet zaradi njegove barve in patine, drugi zaradi tega, ker je izdelan po stari tehnologiji, tretji zaradi verske simbolike itd. Mnogi ga, zaradi njegove sporočilnosti, primerjajo s pisnim dokumentom. Vsakdo bere predmet na svoj način in črpa iz njega informacije ali v njem preprosto uživa. Izbor ustrezne konservatorske obdelave predmeta zagotavlja takšne aktivnosti, da se bodo ohranile vse informacije, ki jih ta lahko ponudi. Nikakor ne smemo ohranjati samo ene izbrane informacije in pri tem vplivati na druge ter s tem popačiti njegovo sporočilnost. V danem trenutku ni mogoče dognati vseh vidikov njegove pomembnosti. Če se ne zavedamo nekega določenega pomena predmeta, potem so tudi informacije, ki ta pomen izkazujejo in ga potrjujejo, zakrite in nedostopne. Konservator se mora dobro zavedati teh potencialnih vrednot predmeta in omogočiti bodočim raziskovalcem iskanje

odgovorov na danes še ne postavljena vprašanja.

Pomembnost predmeta ima namreč svoje vidne in skrite vidike. Vidni vidiki so vsi tisti, ki zadevajo snov in tehnologijo izdelave predmeta ter znamenja izrabe in staranja. To so karakteristike, ki jih konservator lahko s preiskavami razkrije in pojasni, čeprav je pri tem večkrat tudi omejen. Težko je določiti vse neotipljive, nevidne, skrite (notranje) vidike predmeta, ker so ti povezani tudi s predstavo o tem, kaj je pri predmetu pomembno in kaj ne. Razkritje notranje sporočilnosti predmeta je z raziskavami omejeno (na primer estetska vrednota slike) in sporočilnost je največkrat znana le tistim, ki so s to vrsto predmetov na določen način povezani (pomen oblačila pri obrednih sprejemih). Samo aktivno sodelovanje med konservatorjem, kustosom, naravoslovnim raziskovalcem ter izvornim lastnikom, uporabnikom ali izdelovalcem predmeta lahko torej ustvari pravo podobo o predmetu.

Namen in cilj konservatorskega procesa je ohranjanje tako jasno vidnih kakor tudi zakritih (notranjih) ter potencialnih pomenov predmeta.

Konservacija in izraba predmetov

Konservacija nam omogoča dostopnost do predmetov in njihovo izrabo. Izraba in dostopnost pomenita, da s predmetom lahko rokujemo, ga raziskujemo in razstavljamo. Cilji konservacije so zdravo in stabilno stanje predmeta in ne njegova popolna zaščita brez vseh tveganj, razen, ko gre za izjemno pomembne predmete.

Čeprav predmetov ne uporabljamo več v njihovi prvotni funkciji (kostumov ne nosimo, s sabljami se ne bojujemo, posod ne uporabljamo za kuhanje), se v nekaterih primerih

muzejska izraba predmeta vendarle ne razlikuje veliko od prvotne uporabe. Muzeji pri tem poskrbijo za varen in nadzorovan dostop do predmeta in njegovo varno izrabo (slike, tapiserije in drugi okrasni predmeti še vedno lahko krasijo razstavne prostore, stroje lahko poženemo, konservirane in restavrirane stavbe so še vedno v rabi). Konserviranje predmetov za uporabo neizogibno vsebuje kompromise in pomeni tudi pripravljenost sprejeti možnost določenih sprememb na predmetu.

Konserviranje in restavriranje

Konservacija torej pomeni osredotočanje na zmanjševanje možnosti nastanka sprememb in poškodb na predmetih. Ob pojmu konserviranja poznamo in uporabljamo tudi pojem restavriranja. Restavriranje je vrsta aktivnosti, s katerimi predmetu povrnemo razumljivost oblike in funkcije ter poskušamo predmet interpretirati. Pri restavriranju se v nasprotju s konserviranjem ne ukvarjamo z obvladovanjem procesov propadanja, ki predmet uničujejo, in ne doprinašamo k njegovi dolgoročni stabilnosti in zaščiti.

Restavriranje je dejavnost, ki je po svojih aktivnostih, načinu obdelave in ciljih primerna za slike in kipe, ker je njen cilj napraviti podobo razumljivo in privlačno. Prav tako lahko restavriramo predmete, ki delujejo, kot so ure in druge naprave in stroji. Namen restavriranja teh predmetov je njihovo ponovno delovanje. Tudi pri pohištvu so poudarjene restavratorske aktivnosti, ker se staro pohištvo danes še množično uporablja. Restavriranje je močno povezano z načinom izrabe predmeta v muzeju ali v širšem kontekstu kulturne dediščine.

Stopnja restavriranja in njen smisel sta odvisna od pomembnosti

predmeta in namena njegove uporabe. V muzejih večinoma restavriramo iz konservatorskih, estetskih ali učnih razlogov, vendar gre največkrat za razstavne namene. Čeprav so cilji konserviranja in restavriranja različni, gre za njuno tesno povezavo in prepletanje.

Dejstvo, da konservatorja slik ali drugih umetniških predmetov in konservatorja pohištva enačimo ali označujemo z restavratorjem teh predmetov, še ne pomeni, da ta ne konservira. Takšno poimenovanje bolj izhaja iz tradicije tega poklica in poudarja pomembnost restavratorskih aktivnosti oziroma pomembnost estetskih vrednot teh predmetov. Konservatorji umetniških del so vsekakor tudi večji restavratorji. Lahko rečemo, da obstaja nekakšna nepretrgana strokovna povezava med konserviranjem in restavriranjem. Na eni strani je konservator arheoloških artefaktov, ki se redko ukvarja tudi z restavriranjem, ter na drugi strani restavrator slik, ki mu je restavriranje osnovno delo.

Aktivna in preventivna konservacija

Pri zgodnjih načinih konserviranja je šlo za popravila poškodb na predmetih – popravilo polomljenih, zamenjava propadlih in nadomeščanje manjkajočih delov. Že v 19. stoletju so znanstveniki začeli preučevati procese propadanja snovi ter raziskovati vzroke zanje in šele v 20. stoletju so začeli predlagati ukrepe za njihovo preprečevanje na osnovi ugotovitev prejšnjih raziskav.

Aktivna konservatorska obdelava predmeta skoraj vedno pomeni neposredno ukrepanje na predmetu (odstranjevanje oblog umazanije, utrjevanje, premazovanje v smislu izolacije predmeta od okolja, popravilo poškodovanih delov), torej njegovo spremembo. Cilji konserviranja, za razliko od ciljev

obrtniškega restavriranja v preteklosti, so usmerjeni v preprečevanje nadaljnega propadanja predmetov in njihovo ohranjanje za prihodnost. Aktivni konservatorski ukrepi prav gotovo ne bodo poslabšali stanja predmeta in pospešili njegovega propadanja, temveč bodo stabilizirali njegovo stanje in mu omogočili preživetje tako dolgo, dokler bo hranjen v ustreznem nadzorovanem okolju.

Mnogi preventivni konservatorski postopki so usmerjeni v nadzorovanje okolja, v katerem je predmet shranjen (nadzorovanje osvetljevanja, temperature, vlažnosti, onesnaženosti zraka) z namenom, da omejijo propadanje in s tem spremembo predmeta. Pojem »preventivne konservacije« navadno pokriva samo ukrepe, ki zadevajo vzdrževanje ustreznega okolja, rokovanje in transport predmetov. V svojem bistvu pa poleg omenjenega zajema še dodatne ukrepe, ki se nanašajo na odstranjevanje notranjih povzročiteljev propadanja predmeta, na primer odstranjevanje soli, ki povzročajo korozijo. Tu ne gre za odpravljanje že nastalih poškodb (na primer utrjevalna redukcija kovin), ampak za preprečevanje prihodnjih poškodb. V tem smislu lahko preventivno konservacijo delimo na preventivno nego in na preventivno zdravljenje. Preventivno zdravljenje pa lahko končno enačimo tudi z aktivno konservacijo, saj je odstranjevanje povzročiteljev propadanja predmetov tudi aktivna konservatorska praksa. V tej točki prihaja do stika in prekrivanja obeh dejavnosti – preventivne in aktivne konservacije. Zato ne moremo reči, da se konservator ukvarja samo z aktivno konservacijo, ampak je preventivna konservacija tudi sestavni del njegovega vsakdanjega dela. Odgovornost za preventivno konservacijo in zaščito predmeta v najširšem smislu, torej za njegovo

stabilnost, prevzemajo vsi tisti, ki se kakor koli ukvarjajo s predmetom.

Stabilizacija predmeta je izraz za celovito dejavnost, ki upošteva aktivnosti tako preventivne kot aktivne konservacije.

Od ohranjanja do razkrajanja

Vsi konservatorji se zavedamo in sprejemamo dejstvo, da nekatere predmete lahko zaščitimo bolje, druge pa slabše, oziroma da bodo nekateri neizogibno hitro propadli ne glede na vso našo skrb.

Zavedamo se, da raba predmetov pospešuje njihov propad (delovanje ur, uporaba predmetov za demonstracijo njihovega delovanja). Konservatorji se moramo sprijazniti z dejstvom, da nekateri predmeti niti niso bili narejeni zato, da trajajo (časopisi, embalaža), ali pa so celo izdelani z namenom, da hitro propadejo (toaletni papir, ekološke plastične vrečke, predmeti za obredno uničenje). Brez propadanja bi bil svet natrpan z različno šaro vseh vrst in iz vseh časov, kar bi nas oviralo in nam onemogočalo raziskovanje in uživanje v predmetih. Propadanje in »smrt« predmetov je neizogibno in celo zaželeno dejstvo, čeprav lahko ta proces traja tudi dalj časa.

V tem smislu poteka ohranjanje kulturne dediščine kot nepretrgana vrsta zaščite, konservacije, propadanja, spreminjanja ter končno razpada in uničenja.

Konservacija in naravoslovje

Delo konservatorja in naravoslovnega raziskovalca se pogosto prekriva. Pri obdelavi kompleksnih predmetov se konservatorju zastavljajo vprašanja za naravoslovnega raziskovalca, na katera nujno potrebuje odgovor, če želi nadaljevati delo. Nekatere predmete je težko razumeti že pri prvem pregledu in so potrebne

dodatne informacije o njegovi konstrukciji in sestavi snovi, da bi lahko izbrali pravi postopek obdelave. Naravoslovci raziskujejo snov in njeno obnašanje (na primer, kaj se dogaja z glino pri žganju), ugotavljajo mehanizme njenega propadanja (na primer, kako kovina korodira) ali pa se ukvarjajo z razvojem novih snovi, kot so na primer sintetični polimeri. Za to uporabljajo različne naprave in različne analitske tehnike, kot je vrstični elektronski mikroskop ali rentgenski fluorescenčni analizator, in s pridobljenimi informacijami omogočajo konservatorju, da opravi svoje delo s pomočjo orodja, ki mu je na razpolago.

Nekateri znanstveniki, navadno znani kot konservatorski znanstveniki, raziskujejo in razvijajo postopke konserviranja. Raziskujejo stare materiale in tehnologije, pa tudi novejša materiale, ki se uporabljajo v konservatorstvu ali pri razstavljanju oziroma deponiranju in transportu predmetov. Preverjajo obstoječe konservatorske postopke ali pa preučujejo postopke z drugih področij, ki bi bili primerni za uporabo v konservatorstvu, ter jih tem potrebam tudi prilagajajo. Trenutno ni veliko takšnih strokovnjakov, zato konservatorji tudi sami opravljamo podobno delo. Nekateri so za to delo razmeroma dobro opremljeni. Konservatorski znanstveniki so zaposleni v še redkih konservatorskih inštitutih in drugih konservatorskih organizacijah, univerzah in muzejih.

Odgovornost za konservacijo

Tri glavne skupine ljudi so vpletene v proces konserviranja ali so odgovorne zanj.

V prvo skupino sodi javnost, vštevši lastnike in izdelovalce kulturne dediščine. Mnogo ljudi je

neposredno pripomoglo k ohranjanju stavb in spomenikov, ki bi jih sicer uničili. Želja po posedovanju, razstavljanju in uporabi predmetov kulturne dediščine vzbuja tudi potrebo po njihovem konserviranju. Izdelovalci umetniških predmetov, kot so sodobni umetniki ali njihovi dediči, želijo vplivati na to, kdaj in kako naj bodo njihovi predmeti konservirani. Vpletenost javnosti v konservacijo igra bistveno vlogo v njenem podpiranju in spodbujanju razvoja.

Drugi skupini pripadajo ljudje, ki sodelujejo s konservatorji. Gre za strokovnjake, ki skrbijo za konserviranje dediščine v najširšem pomenu. Tako so na primer arheologi odgovorni, da vključijo konservatorsko stroko v svoje projekte, od načrtovanja izkopavanj do predstavitve izkopanin. Kustosi in muzejsko vodstvo so odgovorni za zagotovitev ustrezne preventivne nege muzejskih zbirk. Te odgovornosti so jasno navedene v kodeksih etike za arheologe in muzejske delavce (ICOM 1996, IFA 1999). Sami arheologi so včasih vključeni v konserviranje na terenu med izkopavanjem pri »dajanju prve pomoči« predmetom. Vsi arheologi ne vključujejo konservatorjev in se ne posvetujejo z njimi v fazi izkopavanja predmetov, kar včasih pripelje do hitrega propada ter izgube predmetov in informacij, povezanih z njimi (na primer neustrezno izkopavanje predmetov iz mokrega lesa in drugih mokrih organskih snovi). Kustosi in muzejski konservatorji prevzamemo odgovornost in skrb za predmete potem, ko jih prinesejo v muzej. Seveda je zelo zaželeno, da so predmeti izkopani in zapakirani na ustrezen način ter varno prineseni v muzej.

Tretjo skupino tvorijo konservatorji sami, katerih vloga je različna. Največ konservatorjev se ukvarja s

praktičnim delom, torej samim konserviranjem. Vedno bolj pa se konservatorji ukvarjamo tudi s preventivno nego ter upravljanjem zbirk, politiko razvoja stroke in izobraževanjem konservatorjev na visokih šolah in univerzah. Mnogi konservatorji smo odgovorni za nego in konserviranje predmetov, za razvoj stroke in njeno načrtovanje, ne da bi nosili neposredno odgovornost. Konservatorji pri svojem delu iščemo nasvete pri konservatorskih znanstvenikih, pri delu pa nam pomagajo konservatorski asistenti, pripravniki, prostovoljci in tehnično osebje.

Čeprav je postopek pri konserviranju stavb nekoliko drugačen, ker načrtovanje za konserviranje prevzemajo arhitekti in dela prevzemajo stavbeniki, je neposreden poseg v predmet navadno prepuščen samemu konservatorju.

Namen in cilji konserviranja

Namen in cilj konserviranja ni v tem, da konservator spremeni predmet, da spremeni ali izboljša njegove originalne kvalitete, temveč da ohrani njegovo integriteto, da bi ga lahko tudi bodoče generacije raziskovale in v njem uživale. To

pomeni ohraniti predmet takšen, kakršnega smo podedovali z vsemi dobrimi in slabimi lastnostmi in z vso preteklostjo, ki jo ima predmet za seboj. Uporabljamo metode, tehnike in materiale, ki ga stabilizirajo, a mu ne spreminjajo identitete. Originalna materija predmeta je svetinja, ki je ne smemo v nobenem primeru odstraniti, zamenjati ali prekriti z novimi sodobnimi materiali, na primer prebarvati, pozlatiti, patinirati in podobno. Pomembno je, da popravil ne skrivamo, temveč jih vključimo kot integralni del predmeta in njegove zgodovine.